

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 24 (1934)

Artikel: L'administraziun dil pauperesser de Trun entochen il temps niev
Autor: Vincenz, P.A.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-882297>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 15.03.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

L'administraziun dil pauperesser de Trun entochen il temps niev*)

Da P. A. Vincenz

Denter las funcziuns primaras della vischnaunca originala sequentan ils quitaus pils pupratschs e basignus de quella. Co ils paupers e munglus ein vegni alimentai els emprems temps cristians, raquenta la historia. La cuminonza senza sepresenta lura sco ina famiglia, ella quala scadin commember sesacrifichescha l' in per l' auter. Duront ils temps subsequents dellas claustras roga ina gronda part dils paupers il paun giud las portas de quellas e, nua che talas existan buca, senza dubi giud las portas dellas casas dils pussents. Enzaco ha la carezia proximala da tut temps stuiu semanifestar per la classa dils basignus.

Ina emprema organisaziun positiva ella administraziun dil pauperesser han scadin cass las fundaziuns caritativas clamau. Igl origin de talas ha dau l' entschatta a lur administraziun. Considerond, ch' il quitaus pils paupers preceda quasi a tuttas autras incumbensas d' in cuminesser,

*) Referat, tenius en la radunonza della secziun Trun della Uniun populara catolica svizzera, per la fiasta de s. Glieci 1930.

daventa ei capeivel, ch' ils documents risguardonts quei rom d' administraziun ein sper tals che concernan la baselgia ils pli vegls che secattan els archivs de vischnaunca.

* * *

Ina preziosa ligiadura cun cantuns e siaras de mesch, sco lavur d' in professionist de habilitad, ferma ensemen ina partida fegls de pergameina en il pli custeivel cudisch, ch' igl archiv della vischnaunca de Trun posseda. En tal ha in auter professionist empruau de registrar cun las meglieras forzas de siu art pagina per pagina las ovras de caritad ord il temps vegl viers la baselgia ed il pauperesser de vischnaunca. Malgrad tutta lur stenta e premura eis ei buca reussiu als dus artists de scaffir ina lavur, che seschass paregliar vengonzamein cun il cuntegn sez de quest il pli vegl cudisch della vischnaunca, numnaus igl urbari, nunder sclarescha il spért sacrificont de caritad de venerablas persunas d' anteriurs tschenteners.

Ordavon seigi perquei mess alla glisch publica in ton dil cuntegn de quest cudisch, publicond ord quel las pli veglias fundaziuns de spenda a Trun. (Vide pagina 82 ed 83.)

In patratg d' engrazieivla memoria viers tals benefactors ha ditg neu effectuau, che quels vengnien buca emblidai, mo restien biaronz enconuschents al vegnentsuenter e surveschien a quel sco exempels d' adhortaziun e d' imitaziun.

Scadin venderdis-quatertempras han ils num dils benefactors della baselgia e dils paupers stuiu vegnir prelegi giud scantschala. Il rodel de tals, sco extract ord igl urbari e sco el ei staus publicaus en baselgia, ei oz aunc existents en in manuscret, concepius pil di de s. Gliedi digl onn 1577. El cuntegn differents benefactors dil pauperesser ord il temps suandont allas empremas registraziuns en igl urbari. Era quel seigi publicaus sco aggiunta alla fin della presenta lavur cun la speranza, ch' il lectur concedi ad el la medema atenziun, culla quala ei vegn presumau, ch' el seigi a sias uras vegnius udius ord bucca dil plevon sin scantschala. Il datum dil rodel «Geschriben im Jar 77 an Sant Luzyen Tag» ei de precisar cun igl onn 1577, savend vegnir constatau entras igl urbari ed auters documents de vischnaunca, che las persunas numnadas en quel, han existiu avon quei onn e che specialmein quellas, che comparan all' entschatta d' ina parentella han quasi tuttas viviu baul el 15avel tschentaner.

Essend il rodel componius tenor parentelas, representa quel in impurtont document genealogic pellas famiglias veglias de Trun, per completaziun dils cudischs de battens, lètgs e mortoris della pleiv, che vegnevan da quei temps aunc bucca teni. La successiun de registraziun el rodel corrispunda evidentamein gest a motiv, ch' ella risguarda las parentelas, buca cun tala digl urbari, alla testa dil qual «Junker Christoffel von

Ringgenberg» compara rubricaus sco empren benefactor, ferton ch' il rodel registrescha quel pér alla fin.¹⁾ Quei rodel ei pli extendius, che las fundaziuns de spenda publicadas, cuntenent, sco indicond sez, buca mo las fundaziuns al pauperesser, mo bein era talas alla baselgia ed alla pervenda. Con ditg la publicaziun giud scantschala ei semantenida, selai buca constatar. Da regurdientscha de generaziuns enneu eis ella buca pli stada usitada. Certamein ha quella, aschiditg sco vegnida praticada, purtau ses buns fretgs. El suandont sto vegnir seteniu vid il pauperesser e san ulteriuras fundaziuns buca vegnir risguardadas. Las ovras caritativas dil temps vegl en favur dil fondo pauperil formeschan il tschep de quel, che vegn a Trun sco en autras vischnaucas numnaus la spenda u il fondo de spenda. Ils benefactors han vulliu garantir als paupers ina nunsligieivla gudida annuala de tscheins, che ha consistiu a Trun ord

1) «Junker Cristoffel von Ringgenberg» ha 1424 sigillau la brev della Ligia Grischa pil cumin de Schons, sco sulet privat clamaus leutier d' in participont. La famiglia de Ringgenberg ei morta ora a Trun el decuors dil XVIavel secul. Mumma Elsia ei stada consorta de dus marius: Martin Jacobs, landrichter della Ligia Grischa 1458 e Hans Schamun («Muetter Elsy Dryssigist», urbari de Trun, pag. 15, vide era aggiunta) «Junker Gaudens», tat de landrichter Gaudens de Lumbrins, compara 1461 en in document de feudum denter igl avat de Mustér e vischins de Trun davart l' alp Russein de Trun (archiv de Trun). «Ziperg Fön» ha la fin dil XVavel e l' entschatta dil XVIavel tschentaner funzionau sco plevon de Trun.

Fundaziuns de s

registradas denter 1549 e 1577 dal medem

Fundaturs	Spenda		
	Graun		
	Mt. ²	Stèra	Curtaun.
Junker Christoffel von Ringgenberg	13=		104
Godient Petter ³	9=		72
Janyg Pytasch	3=		24
Padrutt Darvella	3=		24
Reget Paul	4=		32
Bryda Carly			
Paganny	4=		32
Amann Jann Durgay		6=	24
Dogal zuo Camplyun	8=		64
Urtwisch da Camaduyr		2=	8
Anna Symon Maysen Husfrou	2=		16
Purga und Anna Carly			
Juncker Gaudentz Lumbryser Landrichter			
Hans Paul von Capaul der Aelter			
Hug Gudient alter Pannermeister ⁴			
Herr Zipert Fön			
Mutter Elsy Janyek de Mira Eliche Tochter			
Janutt Gottfryds von Camplun ⁵			
Muetter Elsy			
Reget Tschamunen			
Hans Carly und sin Husfrou Gretta			
Stifter ungenannt			
			400

2) Il mutsch (Mütt) della Cadi cunteneva 2 stèra (viertel); il stèr 4 curtaunas e la curtauna 6 minals (Imen). Quei resulta indubitablamein ord declaraziuns, cunteneidas els rodels de spenda de Trun. In rensch (Rheinischer Gulden, Landgulden) representava da quei temps ina valeta en metal de frs. 5.50–6.- ed ina valeta hodièr-

spenda a Trun,

maun sco empremas registraziuns digl urbari

annuala		Object de garanzia
Caschiel	Danèr	
Valeta u pei- sa = crennas		
1 sch. werth		Usserster Boden zu Ringenberg
1/2 „		Galynatscha, Suma Warygla, Quadra de Putz
5 1/2 cren.		Runglavuns, Agla plona
6 „		Eygen Gut zu Arvella
12 „		Quadra de Crestacha
12 „	2 landgulden	Quadra an des Gotshus Gut
12 „		Runget
12 „		Galgadyra genant Gyr grond
12 „		Aygne Guetter zo Camplyun
6 „		Guetter zu Camaduyr
		Aygen Gut Pafaretsch zu Somvix
	5 landgulden	Hoff und Hus und Guetter zu Montatsch
	2 ph. Gulden	Hus und Hoff Ca Janyg und Krutgarten
	4 landgulden	Stück Guet zu Ringenberg
	1 „	Warygla und Galkanyel
	4 „	Maiensäss genant Balguns
	7 „	Erblehengut Obermoschings
	9 „	Stuck Matten zu Camplun
	3 „	Guett Undermoschings
	2 „	Gadenstatt Pasget
	3 „	Stueck genant Splegs
	2 „	Gut Maschonga
1 1/2 schilling werth u. 53 1/2 Crennas	44 landguld.	

na de commerci de circa frs. 30.— (temps d'avon l' uia-
ra). Pareglia Peter v. Planta, Chronik der Familie v.
Planta, pag. 155.

3) Godient Petter von Lumbrins (Lumbriser).

4) Hug Gudient von Lumbrins.

5) Pareglia Wartmann, Rät. Urk., No. 171.

graun (dumiec), caschiel ni ord daners (tscheins-fier). Els han constituiu lur fundaziuns en fuorma de disposiziun sin cass de mort vid in de lur beins schischents sco garanzia reala (funsila). Tala dueva porscher garanzia per permanenta subsistenza dil legat. Quei ei era el cantun Grischun daventau outra uisa «ord raschun dil stadi» cun vegnir relaschau 1806 ina lescha sur il puder cumprar liber dieschmas e tscheins-fier, ch' ei pli tard vegnida substituida entras ils §§ 274—278 dil dretg privat grischun. Da lura enneu ein las veglias fundaziuns de spenda svanidas l' ina suenter l' outra ed il capital, sbursaus dals proprietaris dil funs engreviaus da quellas, ei oz tenor prescripziun legala investius en vaglias della banca cantonala grischuna ni en obligaziuns de hipoteca de privats. Quel formescha il principal importo de capital dil hodiern fondo pauperil. Cudischs e rodels de spenda possedan presentamein quasi mo valeta archivala, representan denton ils pli impurtonts documents pella historia dellas vischnauncas.

Las scumiadas de proprietad vid ils beins, engreviai dallas fundaziuns, entras cumpras e venditas, iertas e partiziuns sco era las fundaziuns novas han da temps en temps clamau revisiuns dils cudischs de spenda. Aschia posseda Trun ultra dellas registraziuns en igl urbari vegl aunc tschun redacziuns dils cudischs de spenda dils onns 1667, 1718, 1781, 1794 e 1847. Deplorabla-mein ei la revisiun de 1667, exequida dal plevon

canonic Joannes de Thure, siu frar mistral regent Jacob de Thure de Trun e dals ugaus de spenda cun auters signurs vitier, buca pli completa.

La davosa revisiun della spenda a Trun rubrichescha sin l'emprema pagina dil cudisch la suandonta annotaziun:

Urbari della spenda de Trun, revidius e renovaus anno 1847 ils 4—8 de favrè sut ils Sgrs. assistent Jos. Mathias Decurtins, gerau Nicolaus Baletta et il Sgr. Farrer Jac. Fr. Gieriet de quei temps Farrer; item sut ils ugaus Str. Michael Decurtins e Str. Giachen Martin Caliesch en in onn de grondissima fom, pervia che ils truffels havevan en tut l'Europa et ultra pegliau ina tussagada malsogna, e perfin auters freigs, sco pumas e fein vevan bucca pli lur natirala posa e nutriment. Tgi che duess aung survivor semiglions onns, seregordi ch' il mun eri lu sil pli ault grad della corruptiun e che Dieus hagi per emigliuramen quella gada priu quella torta; sche quella porta freitg, sai jeu bucc, quels che vegnan suenter san attestar.

(sig.) Jac. Gieriet, Farrer.⁶⁾

6) Che la malsogna dils truffels era aunc nunenconuschenta e seigi tut nunspetgadamein semussada, ei pli baul stau general raquintar dils vegls. Igl ei perquei negin smarvegl, ch' ina semeglionta calamitad vid in aschi impurtont mied de nutriment d' in temps che las vias en la partsura eran aunc buca construidas, ha fatg impressiun e probabel gest perquei dau igl impuls alla davosa revisiun dils rodels de spenda a Trun. Dil reminent sequentan ils onns 1847/48 denter ils pli burasclus temps politics, specialmein era en la Svizzeria.

Talas differentas revisiuns porschan la pusseivladad de saver examinar la successiun dils debiturs dils singuls capitals de spenda, ch' ei regullarmein stada quella dal bab sin in feigl ni sin in auter tierparenz e ch' empeila giutier ils cudischs de baselgia, seligiond cun quels. — Sco sura publicaziun ord igl urbari indichescha, consisteva la spenda de Trun primariamein ord ina entrada annuala de 400 curtaunas graun (50 mutschs della Cadi ni 100 stèra) de 53^{1/2} crennas caschiel, pli la forza de cumpra d' in ed in miez «schilling» per tal ed ord 44 renschs, tscheins en daner. Questa entrada dueva, sco menzionau, muort il character dellas fundaziuns esser perpetna. Di gie scadina fundaziun registrada dal fundatur: «hat gelassen alle Jar Jarlich zuo ayner Ewyger Spenn Armen lütten.⁷⁾ Essend el decuors dil temps la spenda senza dubi s' augmentada entras novas fundaziuns, para ei ton meins capeivel, che la

7) Exempel d' ina fundaziun (secunda registraziun digl urbari): «Item Godient Petter hat gelassen alle Jar Jarlich nün Müt Korn zu ayner Ewiger spend armen lütten uss und ab Hus und Hof und Hofstatt und boumgarten und ab myne güttern Galünatscha und in suma Warygla und uss myn gut Quadra de Putz von aller der Selen wegen die dan die obgenant spendt gelassen handt und me ain halbs werdt Kes ouch uss obgenanten guetter und me dem lieben heiligen Sant Marty ain lyb wachs. Item die obgenant Spend gyt Currat Lumbriser und lutzy gylly may: en jetweder halbs.» — Padrut Lumbriser, feigl de Giunker Gaudens, numnaus Padrut «Godient» ni «Godient» Peter, ei staus mistral della Cadi 1500. Pareglia aggiunta. Ils beins schaian a Zignau.

spenda de Trun ha tier la revisiun de 1781 muntau mo sin 320 curtaunas (80 stèra) graun e 28 renschs e 35 rizzers daner, ferton che quella de caschiel era carschida sin $74\frac{1}{2}$ crennas. Il motiv per tala differenza ha buca pudiu vegnir eruius. El novissim temps ein a Trun tuttas fundaziuns de spenda vegnidas sliadas entras pagament ed ein svanidas en lur fuorma primara.

La spenda vegneva retratga, administrada e repartida dals ugaus de spenda (Spendpfleger), elegi dalla vischnaunca. Commisiuns pauperilas de vischnaunca ein vegnidas instituidas per el novissim temps tenor la prescripziun della ordinaziun cantonala de pauperesser digl 1 de fenadur 1857.

Per deponer e conservar il graun-spenda surveva in grond arcun, aunc ozildi statteivels sin posta sia en carner e marcaus cun l'annada 1703. Cun las autras entradas de spenda vegneva il graun per part repartius sils paupers secund lur basignusadad e per part conservaus sco semenza pils ers della classa munglusa, ils quals quella cultivava, seigi sco proprietad sia, seigi sco beins affitai ni de diever gratuit ord mauns de generus possessurs de funs ni seigi sco beins comunals surdai per urbarisaziun. Pil di de s. Marc, di de processsiun dellas pleivs de Sutsassiala Sumvitg, Trun e Breil a Schlans, stevan ils bos de beneficients convischins per diever d'arar en disposiziun de questa classa. Returnadas las processsiuns da

Schlans, vegneva quei medem di suenter in avis cul zenn grond il graun-spenda, resalvaus pella semenza, repartius dagl ugau spenda.⁸⁾

Spendas specialas curdavan sco ozildi era a Trun tier autras caschuns als paupers, particularmein tier sepulturas, messas dil tierz e messas caudonn de glied beinstonta. Quellas consistevan ord pieun, paun e caschiel, sal e plitard era ord frina terc e vegnevan medemamein repartidas dagl ugau-spenda.

Cun la spenda generala e cun questas spendas specialas era la paupra glied aunc buca nutrida ed alimentada. Il muncont vegneva dals munglus requirius cun «ira per l' escha» dils pussents e «rugar» l' almosna per «l' amur de Diu». Ils munglus, che praticavan quella maniera d' existenza, purtava perquei il num de «rugaurs» e «murdus».

Il pernizius ira per l' escha a rugar l' almosna ei dapertut vegnius consideraus sco qualificaus per supprimer il spért de lavur e carschentar la pupira. In rapport della nova commissiun pauperala cantonala sur sias funcziuns officialas duront ils onns 1840 entochen 1846 e sur la situaziun dil pauperesser avon 1839 el cantun, ch' ei era stampaus en romontsch, sclarescha relaziuns pauc edificontas. Ton la spenda sco l' almosna curdava

8) En differentas vischnaucas vegneva il zenn, che surveva per annunziar la repartiziun della spenda, numnaus il zenn-spenda e mai tuccaus auter che per tal intent.

tenor quel savens buca als paupers vengonzs ded ella, mobein plitost a maligns e malengrazieivels criticaders de benefactors ed administraturs della spenda. Talas relaziuns han clamau ina reorganisaziun els fatgs de pauperesser, che seigi el cass de risguardar ils vers munglus, meriteivels digl agid, de procurar per lavur e de plantar il spért per quella tier persunas hablas leutier e quei, nua ch' ei era basegns, era sin via de sforz. Questa reorganisaziun ei vegnida considerata per dictada dals vegls benefactors dil pauperesser sez.

Decennis avon quei temps ei en la vischnaunca de Trun pader Placi a Spescha semussaus sco decidiu propugnatur per tals postulats. En dus extendi memorials, adressai alla suprastanza per mauns della vischnaunca, fa el detschartamein attenta quella sin la necessitad de megliera organisaziun el pauperesser, oravon cun applicar ed endisar vid la lavur las persunas hablas leutier e sin la necessitad della erecziun d' ina casa pauperila. Ils dus memorials secloman: «Disertaziun sur l' envenziun dils Minerals de Ponteglias, Trun ils 4 de Matg 1818» e «Demonstraziun evidenta, che derscher si in spital de paupers en la vischnaunca de Trun sei pusseivel e necessari; e tgi che vegli bucca quei, vegli era bucca siu beinstar. Dau en als superiors de quella vischnaunca ils 21 de December 1821.»⁹⁾ En ses memo-

9) Ils dus memorials ein publicai en la XXVIavla annada della Società Reto-Romontscha, pag. 216 - 232.

rials alla suprastanza de Trun expona a Spescha, che la vischnaunca hagi de combatter treis inimitgs: bovas, lavinias ed il pauperesser.¹⁰⁾ Il pauperesser considerescha el per il pli prigus de tuts. El concluda denton, che gest quel savessi entras ina organisada applicaziun survir per surventscher ils dus auters ed alleghescha denter auter: «Ne tgei, less ensitgi stgar vegnir neunavon e pretender: che derscher si in spital de paupers en nossa vischnaunca sei ca pusseivel? Quel tal, sch' el pretenda de quei, ditg jou a gradagradora, ch' el sei in obscurant e ch' el sbetti il beinstar ed il ruaus de vischnaunca e vul ch' en quella seigi nuot auter che disuorden, pupira e malruaiseivladat. Las enprovas enconter en evidentas. Pertgei con ha buca la vischnaunca en maun schon ussa, che fa pusseivel de derscher si in spital de paupers? Ha ella bucca ina spenda de varga 80 stera graun e 70 crenas chischiel ad onn, ed aunc capitals leutier? Vegn ei buca dau ora de temps en temps piaun, carn, paun e sal? Sa quei buc ir el spital? San ils paupers, quei ch' ei pon e san, buca luvrar, ver quitau e sestentar sco outra glient? Tgi astga dispensar ils paupers della lavur, che tut sto ver quella crusch? Veits buca caglias, grava e desiarts en vischnaunca, che Vus saveits dar ora als paupers per schar els cultivar? Veits

10) Concernent las disgrazias de bovas e lavinias ella vischnaunca de Trun dils onns 1806, 1808 e 1817 ei de comparegliar «Pater Placidus a Spescha, Sein Leben und seine Schriften», pag. 434, 443 e 445.

buca vias ed uors ed auter, che Vus saveits dar lavur e marschei ad els?» Ed en in auter liug: «Il Rhein, sche Vus leits, sto ir en siu vau e schar tratsch e caglias a Vus, las pastiras vegnir pli comodeivlas e meglieras.»

Quei che ha distinguiu pader a Spescha, era en roms scientifics, ei stau l' atgna forza d' enconuscher ils fatgs. Talas persunas vegnan per ordinari buca capidas da lur contemporans e pér a futuras generaziuns, che ston returnar tier las ideas ditg avon palesadas e renconuscher quellas per gestas, ei resalvau de purtar la dueivla satisfacziun. — Era pader Placi ha buca anflau immediata suatientscha en tuts ses giavischs tier la suprastonza e ses convischins. Sulettamein tier la projectada interpresa vid las minieras para quella d' haver laschau contonscher ad el silmeins siu susteniment moral. Cun quella industria haveva a Spescha medemamein planisau de purtar fadigia e lavur alla classa basignusa della vischnaunca. Quei ei era reussiu e, schegie buca cuzzeivlamein, sche tonaton per pli ditg ch' il cuoz de sia veta.¹¹⁾ Las autras sias ideas de reforma dil pauperesser de Trun ein durent ses onns buca vegnidas realizadas, mo ein cun sia persuna era buca stadas satradas. Ei ha cuzzau entochen igl onn 1849, circa 30 onns suenter sia iniziativa prida e 17 onns suenter sia mort, avon che la vischnaunca

11) Vincenz P. A., Las minieras a Trun en Ischi II, pag. 90—112.

procedi a reformas vid il pauperesser. Seigi che ses memorials fuvien aunc existents u sias ideas de reorganisaziun per aschiglioc enconuschentas, ni seigi sco ei vegli, quei onn ha sut il presidi de capitani Domenic Ferrari purtau ina reforma dils fatgs pauperils de Trun en compleina concordanza cul patratg de pader Placi a Spescha.

Tenor in niev regulativ d' economia generala, elaboraus cun risguard quasi exclusiv dils fatgs de pauperesser ed acceptaus dalla vischnaunca ils 4 de mars de quei onn, ein ils vischins basignus vegni differenziai en duas categorias: en ina classa de vischins cun fleivels mieds d' existenza mo habels alla lavur (paupers della secunda classa) ed ina classa de glied veglia e mendusa inhabla de gudignar il paun, tiella quala sequintavan era ils orfans senza habitaziun e direcziun (paupers della emprema classa).

Als paupers della secunda classa ei vegniu surdau in grond complex de pastira, situaus suentter il Rein e parcellaus en sorts de melli festes l' ina, numnadas «sorts sogn Mattias». Scadina casada cul dretg de vischin e sesenta silmeins 10 onns a Trun, consistenta ord 3 persunas sil pli pauc, cun ina persuna masculina sco tgau casa, ha sut tetel d' usufruct e per urbarisaziun e cultivaziun obteniu ina de talas sorts. La proprietad era resalvada alla vischnaunca cun precisiun, cura e sut qualas circumstanzias quellas hagian de returnar en sia disposiziun. Casadas, che havevan

dumandau ed obteniu ina sort, eran sclaussas de tuts ulteriurs benefecis dil pauperesser.

Capitani Domenic Ferrari cun ses contemporans, che han cooperau alla realisaziun dil project per susteniment dils basignus della vischnaunca, han tras la scaffiziun dellas sorts s. Mattias mess en vigur l'idea, pella quaila pader Placi a Spescha haveva battiu 30 onns avon. Els han el medem temp luvrau el senn della commissiun pauperila cantonala, elegida ed incumbensada culla preparaziun pella reorganisaziun dils fatgs pauperils cantonals, alla quaila apparteneva era il venerabel pader Theodosi Florentini. Cun questa commissiun ei per grond avantatg della vischnaunca de Trun siu president Domenic Ferrari restaus en stretga connecziun. En in exposé d. d. Trun ils 12 de mars 1847 ha el orientau quella sullas relaziuns pauperilas della vischnaunca, indicond ch' en quella sesanflien 28 persunas totalmein basignusas e 52 munglusas cun la supplica per in susteniment pecuniar ord cassa dil cantun e pella dunsena gratuita a dus pupratschs el niev eregiu asil de paupers a Fürstenau. En tal exposé ei plinavon allegau, che Trun stoppi pigl avegnir preparar ina sligiazion dil pauperesser e pertratgi vid l'erecziun d' ina casa pauperila e co dar occupaziun a ses alumns. Spella annuala expensa pauperila seigi planisau ina collecta en vischnaunca, mo ei vegni era da quellas varts spetgau agid e susteniment dalla commissiun pauperila cantonala. Sche

pusseivel, vegni gia igl onn proxim mess maun vid l' erecziun della projectada casa pauperila. Tonaton ei quei buca stau prosequiu aschi spert. Cun spluntar era la caussa denton vegnida en moviment. Sereferend sin in rapport de pader superiur Theodosi relatescha la commissiun pauperila cantonala cun brev dils 30 d' avrel 1853 alla commissiun pauperila de Trun, ch' ei seschassi endrizzar leu ina tisseria de mangola, la quala Trun pari pronta de sustener, mo ch' ei sedrovi leutier ina atgna casa pauperila. En quella anflassien entginas persunas carschidas, orfans ed affons paupers e negligi occupaziun. La tisseria ni ina altra eventuala industria pudessi survir ton per instrucziun tier in mistregn, che porti fadigia dil paun a g'ieud giuvna, sco era occupaziun a g'lieud negligenta. — Pigl endrezzi de tal etablissement sesanfli a Trun in adattau baghetg, appartenents a Bundespräsident Bavier a Cuera, che fussi d' obtener per tal intent. Vid quel stuessien pil projectau indrezzi vegnir fatgas considerablas reparaturas, tiellas qualas la vischnaunca de Trun pari d' esser inclinada, sche l' acquista dil baghetg fussi pusseivla entras subsidis. Las spesas pigl indrezzi della tisseria de mangola, pella instructera, per talès ed appartenenzas e cuost per 16 emprendistas, cun brattar giu 8 alla gada duront 6 jamnas, muntassien sin entuorn Fr. 800.— La vischnaunca stuessi surprendre la garanzia per eventuals donns, caschunai entras lavur lavagada

duront il temps d' instrucziun, engaschar sin agen cuost in schinumnu «Ferber» e surprender la suprema direcziun e survigilonza sur tut. Havend la commissiun pauperila cantonala enderschiu, che Trun sesuttametti era a questas treis obligaziuns seigi da sia vart concludiu: 1) de passar en contractivas cun Bundespräsident Bavier concernent l' acquista della casa e d' en cass de success pagar la summa de cumpra ord cassa dil cantun, eregida per procurar lavur a paupra glied en las vischnauncas; 2) de supplicar igl aultud. Cussegl pign pella contribuziun dils Fr. 800.— pigl indrezzi primar della tisseria, sco era per futurs eventuals susteniments necessaris; 3) de conceder a Trun ord cassa cantonala la contribuziun de Fr. 170.— sco entochen cheu pils onns 1853, 1854 e 1855. Avon che far ils pass prevedi, vegni spetgau da Trun ina risposta ligionta pella execuziun dellas pretensiuns fatgas. Tala secloma tenor il protocol della vischnaunca generala: «Acceptau las preziasas offertas della commissiun pauperila cantonala dils 30 d' avrel a. c. concernent il pauperesser de nossa vischnaunca cun s' obligar d' ademplir las relativas obligaziuns imponidas alla vischnaunca.»

La summa de Fr. 800.— pigl indrezzi ella tisseria projectada ei dal Cussegl pign vegnida decretada entras conclus dils 25 de zercladur 1853.

Entras document digl 1 de fenadur 1853 atesta la firma Bavier a Cuera d' haver cediu alla

commissiun pauperila dil cantun Grischun sia casa cun clavau ed iert en la vischnaunca de Trun. Dal protocol sur la vischnaunca generala de Trun dils 25 de settember sissu resulta il conclus: «Incaricau la commissiun gronda de prender ils necessaris provediments pella restauraziun della casa pauperila e surschau a quella ded operar e disponer tut igl ulteriur necessari tier quei intent.»

Conform a tal conclus ei la vischnaunca senza retard procedida all'execuziun dellas reparaturas empermessas, sco ins sa quellas aunc oz constatar fetg bein vid il baghetg sez. — Ch' il projectau indrezzi de tisseria de mangola seigi enzacu vegnius prosequius, ei negliu de constatar. Il cuntrari resulta biaronz d' in conclus dil Cussegl pign dils 19 de mars 1854. Quel secloma, considerond principalmein, che Trun hagi de contribuir grevamein pil pauperesser e ch' il cantun resp. sia commissiun pauperila hagi 1853 decretau de pagar Fr. 1700.— pella acquista della casa pauperila e Fr. 800.— pigl indrezzi d' ina tisseria, ils quals seigien entochen ussa buca vegni applicai; concludiu:

1) La commissiun pauperila cantonala vegn autorisada de gia ussa sbursar Fr. 400.— giud la summa de Fr. 800.—, concedida pigl indrezzi de tisseria, sco susteniment momentan dil pauperesser de Trun;

2) La commissiun pauperila cantonala vegn incaricada culla survigilanza sur la correcta appli-

caziun de tal importo cun laschar rapportar detagliadamein leusura.

En decenta maniera ei la vischnaunca de Trun aschia arrivada tier sia actuala casa pauperila ed entras tala acquista ei stau fatg igl emprem pass tiella realisaziun dil postulat principal digl anteriur vischin e caplon de Trun pader Placi a Spescha. Sia renconuschientscha pella beinvuglientscha e premura dil venerabel caputschin pader Theodosi ha la vischnaunca de Trun demussau cun concluder de separticipar, entras sia commissiun pauperila, cun 4 aczias de siu institut orfanil a Cuera. La firma S. & G. B. Bavier a Cuera era arrivada en possess dellas minieras a Trun e della actuala casa pauperila (anteriura casa Montalta e silsuentter casa Caprez) ord mauns dellas societads franzosas dellas ferrarezias en quei liug. Tala firma fuva cun lezza caschun seligiada viers la vischnaunca de Trun, d' en cass che l' industria dellas minieras vegni buca continuada, endrizzar leu ina outra industria. Quella obligaziun ei 1864/65 vengnida ademplida entras la constituziun d' ina societad aczionara, cun V. Bavier de Cuera sco president d' administraziun, la quala ha cun enorms cuosts eregiu la filanteria e tisseria de launa nuorsa. En quei mument fuss l' erecziun d' ina tisseria de mangola en la casa pauperila facticamein stada illusorica! Ord igl entir decuors selai concluder, che las caussas seigien sesviluppadas maun en maun.

La casa pauperila a Trun ei denton aunc onns ora buca stada en sia funcziun ed ei duront quei temps vegnida schada dalla vischnaunca per tscheins a privats. Il spért dils numnai reorganisaturs dil pauperesser en la vischnaunca de Trun ei cun la mort de quels svanius per in temps, mo ei plaunsiu returnaus. Ina emprova de vischins de Trun digl onn 1881 de surdar la casa pauperila a sia destinaziun ei aunc buca stada accompignada de succes ed ei selonganida entochen 1889. Ils 17 de fevrer de quei onn ha la vischnaunca finalmein plenipotenziau sia commissiun d'elaborar in uorden pauperil tenor il plan della majoritad de quella, numnadamein d'endrizzar in spital, il qual ei vegniu exequiu. Ei ha pia aunc dumandau siu temps, avon che la caussa instradata da pader Placi a Spescha e continuada da pader Theodosi Florentini e capitani Ferrari, vegni perfetgamein realisada. Dumeni Ferrari, oriunds da Roveredo en val Mesauc (1801), sedomiciliaus a Trun en consequenza de sia maridaglia cun Elisabeth de Caprez, ei pella secunda gada mariadaus cun Margreta Catrina Deflorin de leu ed ha acquistau il dretg de burgheis de Trun entras cumpra. El ei morts a Trun 1860, memia baul pella vischnaunca, ella vegliadetgna de sisonta onns. Siu sulet feagl Alfons, gimnasiast, ei 1876 suandaus en fossa a siu bab, sco vengonz successur de quel, havend regalau al fondo pauperil de Trun Fr. 100.— cur ch' el ei vegnius retscharts ella com-

pagnia de mats e Fr. 1000 tier sia mort prematura.

En questa connecziun sa ei buca vegnir traslaschau de far attents sigl actual prosperar della fabrica de ponn de signur Fidel Tuor a Trun, che porta occupaziun e fadigia ad entuorn 200 luvrers, principalmein ord la vischnaunca de Trun ed ord talas dil contuorn.

Aggiunta

Ein gedenk Zedel aller deren die Ir Spend gült und Rent an ein pfrund und Kilchen und spendt geben handt, und soll all fronfasten verkündt werden, an der Cantzel, nemlich am frytag.

Geschriben Im Jar 77 an Sant luzyen tag.

Item Jungcker Gudieng da lumbrein uxore donna Anna.

Item Hügli barmeister uxore.

Item Mastral padrut uxore.

Item ser Raget da lumbrein uxore, filia Anna; zipert Cariget.

Item ser Klaus da lumbrein uxore Jakna, filii:

Mastral Kurau uxore barbla cum filiis salter Cunrau, cristina;

Mastral Gudieing uxore affra.

Item Jungker Itel paul da Capaul uxore donna barbla.

Item Jungker Hans da Capaul uxore donna barbla cum filiis ser Casper, ser artwisch uxore, Ser Raget et ser Paul uxore. Ser Jon, ser Wolf

et donna Barbla Da capaul. Jon Nesa et Jon Dafloryn uxore.

Item Mutter Elsy cum patre Jannick Dagasura et uxore ejus et maritis Jacum Martin et Jon schamunen.

Item ser Raget Paul uxore donna Ulsa.

Item ser Hans Karli der alt, uxore donna greta cum Jon Karli cum uxore cum pueris ser Raget uxore . . . rina.

Item Donna lena cum maritis ser Albyn ser len cum pueris.

Item ser Mathias Karli uxore greta.

Item ser landrichter Jacob Dasax uxoribus donna greta et mastarlessa Katrina, filiis ser Christ, ser Jacum et Ulscha Catrina.

Item padrut Jannet bannermeister cum uxore donna barbla cum pueris.

Item Manhart Schriber uxore donna brigida et filio ziperg Undervogt von Ragatz.

Item Mastral Wolf cum uxoribus, filiis Mastral Jacum uxore Gretta, filiis Fendrich Wolffli, schriber Jacob et salter Karli. Jon Mastral Wolff uxore; lorieng mastral uxore Kathrina, filio salter Mathias.

Item Casper Thieni.

Item padrut Darvella uxore donna Kathrina.

Item Jon Darwella uxore Nesa filiis. Tomasch Darwella uxore filiis et Gilli Darwella et uxore, filiis.

Item Biet Wiezel uxore barbla.

Item Raget Darwella uxore et fil. greta et Urschla.

Item liem Darwella.

Item Tscheng Darwella Donna Miertha.

Item Jon Mastral de Tafetsch uxore Menga.

Item Raget Mayssen uxore cum pueris, padrut, Raget, tschamunen uxore Anna et greta filio Jon uxore; ser Klaus raget schamunen uxore Anna.

Item stathalter Raget filio Crist et uxoribus, padrut pitschen et Anna ser Vincentz.

Item Mastral Jon Durgai uxore, filiis.

Item Martin Durgai uxore. Item jurgieri Durgai.

Item loring Durgai cum uxore.

Item Crist Pitaisch der alt cum uxoribus, cum pueris Benedeg, Jon, Menga, Martin cum uxore Agata, filiis Crist et Jacum.

Item ser Ziperg Fön, Casper Fön et Purga Fön.

Item Jungker Christoffel von Ringgenberg. Item Benedeg et Januth Gottfrit. Item Jon Thieni Dagamaduir. Item messera Jon Dawurtz Kristina.

